

Адміністрацыйная інфраструктура выбараў

Агульную кантроль і арганізацыю выбараў у Асамблею ажыццяўляў Дэпартамент АБСЕ па выбарам, які з'яўляецца часткаю штату місіі АБСЕ у Косава. Дэпартамент дзейнічае на аснове 5-ці рэгіянальных і 21 «палявых» (Field) офісаў. Гэтыя структуры таксама забяспечвалі тэхнічную арганізацыю выбараў (транспарт і размеркаванне матырыялаў ад выбарчых белютэняў да ліхтарыкаў).

Цэнтральная выбарчая камісія (CEC). Складаецца з трох міжнародных і 9-ці мясцовых сябраў з тэрмінам паўнамоцтваў два гады. Яе функцыі падобны да функцыяў любое цэнтральнае камісіі, уключаючы права на выданне нарматыўных актаў (Electoral Rules), агульнае нагляданне за выбарчым працэсам. Пры ЦВК створана субкамісія па скаргам і апеляцыям (1 міжнародны і тры косаўскія сябры) якая адказная за разгляд скаргаў на парушэнне выбарчага заканадаўства. Юрыдычнае забеспячэнне выбараў складаецца з: актаў UNMIK, Рамачнай Канстытуцыі, пастановаў ЦВК (Electoral Rules) было выдадзена каля 13, Адміністрацыйнай працэдур. Адміністрацыйная працедура (Administrative Procedures) – зборнік вытрымак розных нарматыўных актаў, які суправаджаецца тлумачэннімі, ілюстрацыямі і прыкладамі. Адміністрацыйная працедура была дакументам на якім асноўвалася праца і навучанне сябраў камісіі і міжнародных супервайзераў.

ЦВК прызначае сябраў муніцыпальных выбарчых камісіяў (ад 3 да 7 сябраў, у залежнасці ад рэгіёну). Муніцыпальныя камісіі фарміруюць і ажыццяўляюць тэнінг і навучанне сябраў участкавых (Polling Station) камісіяў. У адпаведнасці з патрабаваннямі, якія былі прыняты ЦВК, участкавыя камісіі былі фарміраваны на парытэтай аснове. На 60% з сябраў партыяў, якія атрымалі месцы ў выніку муніцыпальных выбараў 2000г., 20% з іншых партыяў і 20% з NGO.

Нагляданне (Supervision). Нагляданне з'яўляецца інстытутам міжнароднага кантролю за выбарчым працэсам. Сутнасць наглядання ў наяўнасці ў складзе кожнай участкавай камісіі міжнароднага супервайзера (International Polling Station Supervisor, IPSS). IPSS мае спецыяльныя паўнамоцтвы: ажыццяўляе агульны нагляд

за выкананнем патрабаванняў выбарчага заканадаўства, мае права спыняць парушэнні; адмяняць рашэнне старшыні камісіі; адказвае за справядлівасць выбарчага працэсу; за захаванне і транспар белютэняў, печаткі, спісу выбаршчыкаў; падпісвае форму з вынікамі галасавання. Калі сябры камісіі не дастаткова дасведчаны ў выбарчых працэдурах, што здараецца вельмі часта, IPSS ажыццяўляе непасрэднае кіраванне выбарчым працэсам. Па аб'ёму паўнамоцтваў і адказнасці статус IPSS перавычае статус старшыні участкавай камісіі. Агульная колькасць супервайзераў была каля 2000 чалавек (разам з рэзервам). Штат IPSS быў запрошаны АБСЕ праз дзяржаўныя структуры і шырокую сетку арганізацыяў, якія тым ці іншым чынам займаюцца арганізацыяй, наглядам, альбо назіраннем за выбарамі. Дэлегацыя ад Беларусі склала 7 чалавек.

Галасаванне праходзіла як на участках на тэрыторыі Косава, так і па-за яго межамі, перш за ўсё ў Сэрбіі і Чарнагорыі, дзе знаходзіцца асяродкі бежанцаў, на так званых out-of-Kosovo (ООК) участках. Для тых, хто знаходзіўся ў замежжы была магчымасць галасаваць па пошце. Спісы выбаршчыкаў былі складзены на аснове спісаў цывільнае рэгістарцыі, акрамя прозвішча і імя, яны утрымлівалі: нумар цывільнае рэгістрацыі і фотаздымак. Калі выбарчы адсутнічаў у спісе, але меў дакумент з фотаздымак, ён меў права галасаваць дадатковым белютэням, які меў асаблівы парадак праверкі і падліку. Для прадухілення падвойнага галасавання, кожнаму выбаршчыку пры атрыманні белютэня на руку наносілася сумяць, наяўнасць якой правяралася пры ўваходзе на ўчастак ультрафіялетавай лямпаў.

Арганізацыя выбараў мела некалькі асаблівасцяў, якія звязаны з межэтнай сітуацыяй у Косава. Напрыклад назвы партый у выбарчым белютэне падаваліся на мове іх этнічнага гунту – албанскай моваю пазначаліся албанскія партыі, сэрбскай¹ сэрбскае кааліцыі, турэчкай турэчкія і г.д. Лісты, якія паказвалі выбаршчыкам як галасаваць былі адначасова на албанскай, сэрбскай, баснійскай і турэчкай мове.

У міжнароднай структураў існуе нават свайго роду «палітычнае карэктнасці», які рэкамендуе ужываць адны тэрміны ў ацэнкі сацыяльна-палітычнае сітуацыі і не ўжываць іншых. Напрыклад, слова начыянальная меншасць лепей замяняць словам – су-

польнасці; канфлікт, вайна – крызіс; касавары – карэнныя жыхары Косава; міжнародная – знешняя (external) стасункі г.д. Назвы населеных пунктаў падаюцца падвойна, першай ідзе албанская назва, калі албанцы складаюць большасць, затым сэрбская і наадварот, сэрбская потым албанская, калі большасць складаюць сэрбы. Палітычная карэктнасць, гэта свайго роду тэхналогія «post-crisis menegment» міжнародных структураў на Балканах.

Выбарчая сістэма. Практыка этнічнага падзелу ўлады

Выбарчая сістэма Косава прапарцыянальная, але працэдура фарміравання Асамблеі мае некалькі асаблівасцяў, якія звязаны са складанай этнічнай і палітычнай сітуацыяй у краі пасля вайны. Спецыфіка выбарчае сістэмы заключаецца ў наяўнасці гарантованых месцаў для нацыянальных меншасцяў агульнай колькасцю 20 са 120.

Такім чынам, Асамблея, як вышэйшая прадстаўнічая і заканадаўчая інстытуцыя самакіравання Косаўскага краю, складаецца з 120 дэпутатаў. 100 з 120 месцаў у Асамблеі размяркоўваюцца па прапарцыянальнай сістэме паміж партыямі, кааліцыямі, грамадскімі ініцыятывамі і незалежнымі кандыдатамі ў залежнасці ад колькасці атрыманых галасоў, адсоткавага бар'еру не існуе (для атрымання аднаго месца ў гэтым годзе было дастаткова 0.5%). 10 месцаў зарэзервавана за політычскімі суб'ектамі², якія «абвясцілі сябе прадстаўнікамі Сэрбскае супольнасці Косава» (9.1.3(i) Рамачнае Канстытуцыі). Яшчэ 10 месцаў размяркоўваюцца паміж іншымі меншасцямі (альбо, больш палітычнакарэктна – супольнасцямі) Косава. 4 месцы атрымоўвае цыганская супольнасць (цыганне, ашкалі і рома), баснійцы 3 месцы, турэцкая супольнасць 2 месцы і Горані (этнічная група славянаў-мусульман) 1 месца. Калі ад імя аднае супольнасці выступае некалькі палітычных суб'ектаў, то гарантованыя месцы размяркоўваюцца прапарцыянальна колькасці набраных імі галасоў.

Сістэма размеркавання гарантованых месцаў у якасці асноўнага палітычнага наступства мае тое, што меншасці атрымоўваюць іх не аўтаматычна, але толькі праз удзел у выбарах прынамсі аднае палітычнае партыі (суб'екту). Прынцып гарантованых месцаў выкарыстоўваўся

і для вырашэння гендэрнага пытання. У адпаведнасці з пазстановай Цэнтральнай Выбарчай Касіміяй, кожны партыйны спіс партыяў, якія ўдзельнічаюць у выбарах павіннем мець кожным трэцім кандыдатам жначуну. Такі чынам доля жанчын у Асамблеі павінна быць не меней за 1/3. Гэта павінна спрыяць эмансціпацыі, павышэнню сацыяльнае і палітычнае актаўнасці жаночае часткі насельніцтва Косава, а таксама аброне іх эканамічных і культурных правоў. Дарэчы «гендэрныя прапорцыі» тычацца так сама фарміраванне іншых органаў улады і кіравання ў Косава. Напрыклад, срод супрацоўнікаў мясцовае паліцыі некаторых рэгіёнах жанчыны скаладаюць каля 30%, што так сама ёсць вынікам мэтанакіраванае палітыкі.

Партыйная сістэма³

Партыйная сістэма Косава мае адносна стабільную канфігурацыю. Яе асноўныя рысы: Па-першае жорсткі падзел партыяў у залежнасці ад этнічнае базы, межэтнічнага электарту партыі не маюць. Па-другое наяўнасць устойлівае канфігурацыі уплывовых албанскіх партыяў, якая склалася часткова да збройнага канфлікту 1999г. і канчаткова аформіліся пад час муніцыпальных выбараў 2000г. Пачнем з разгляду албанскага спектру, як вырашальнага з палітычнага пункту гледжання.

Сярод албанскіх партыяў вылучаюцца дзве якія валодаюць рэальным палітычным уплывам – LDK, якую узначальвае І. Ругова і PDK на чале з Х. Тачы. LDK (Дэмакратычная ліга Косава) стала палітычная сіла, якая мае вялікі досвед палітычнае барацьбы яшчэ да канфлікту паміж Югаславіяй і НАТО. На працягу сваёй дзейнасці партыя арыятавалася на дасягненне незалежнасці Косава негвалтоўнымі метадамі. У пачатку 1998г. калі пачалося адвастрэнне палітычнае сітуацыі ў краі, менавіта І. Ругова перамог на выбарах 22.03.1998г., якія былі арганізаваны насуперак намаганням Белграду і стаў Прэзідэнтам непразнае «Рэспублікі Косава». Ужо тады Дэмакратычная ліга Косава мела трывалую электаральную базу, аформленую сістэму мэтай палітычнае барацьбы, самай галоўнай з якіх была – палітычная незалежнасць Косава, досвед практычнае палітычнае дзейнасці, папулярнага лідэра. LDK удалося захаваць асноўныя пазіцыі і пасля канфлікту, і пе-

рамагчы на муніцыпальных выбарах 2000г. у большасці рэгіёнах. Агульная колькасць сабраных галасоў была каля 60%. PDK (Дэмакратычная партыя Косава) як сучасны палітычны праект аформілася толькі пасля інтэрвенцыі НАТО. PDK з'яўляецца непасрэдным палітычным спадкаемцам U3K (Ushtria 3lirimtare e Kosovës – Армія вызвалення Косава), якая з'яўлялася аснова збройнага руху супраціву і вяла баі з югаслаўскай арміяй пачынаючы з 1998г., што стала асновай яе папулярнасці і электаральнае базы. Даволі складана вызначыць сутнасную розніцу паміж LDK і PDK, натуральна яна не мае «ідэялагічнага» характару. Непасрэдны досвед аўтара сведчыць пра тое, што для большасці насельніцтва прыняцтвае рознасці не існуе, альбо яна вельмі цяжкая для тлумачэння. Ад розненні перш за ўсё тычацца стылю палітычных паводзінаў, сымболікі, а так сама рознасць у палітычнае практыке на працягу апошніх гадоў. І. Ругова успрымаецца немаладым памяркоўным лідэрам, «інтэлектуалам» старое «дысыдэнска-ліберальнае традыцыі», са стылем паводзінаў, які нагадвае стыль чэскага прэзідэнта Гавэла. Вобраз Х. Тачы зусім іншы. Гэта вобраз маладзейшага, рашучага («радыкальнага») палітыка, з досведам прамога дзеяння ў канфліктных сітуацыях, традыцыямі U3K. стылева значна больш арыентаванага на моладзь. Папулярнасць партыяў залежыць так сама ад рэгіёна. Акрамя таго LDK і PDK маюць фінансавую базу зусім рознага паходжання. Трэцій партый, якая мае палітычную вагу з'яўляецца ААК, паходжанне якой з большага выглядае як палітычны праект пэўных бізнэс-колаў. Разуменне свой статус паміж двума буйнымі партыямі з трывалымі электаральнымі пазіцыямі, традыцыямі і стылем, ААК выконвае функцыю палітычнае альтэрнатывы. Альтэрнатыва выяўляецца ў прыярытэтных адносінах да эканамічных пытанняў, безпрацоўя, праблемаў модазі, удзелу жанчын у палітыкі і г.д. Канфігурацыя партыйнае сістэмы – Дамінуючая LDK, «моцны канкурэнт» PDK і «альтэрнатыва» ААК была усталявана пад час муніцыпальных выбараў мінулага году і падцьверджана выбарамі ў Асамблею.

Сярод пераферыйных партыяў ёсць не толькі новыя палітычныя праекты, але і партыі якая выводзяць сваю гісторыю з 60-х, 80-х га-

доў. Маецца набор 4-5 радыкальных нацыяналістычных групаў, група ліберальных, а так сама «ідэялагічных» партыяў па з'яўляюцца на ўзору: партыя зялёных, сацыял-дэмакратычная партыя, хрысціянска-дэмакратычная, рэспубліканская.

З неалбанскага спектру найбольшым палітычным патэнцыялам вядома валодае сэрбская супольнасць, якая прадстаўлена суполкамі агульнаюгаслаўскіх партыяў, а так сама рознымі косаўскімі арганізацыямі. Удзел у выбарах быў для сэрбаў складаным пытаннем. Частка палітычных сілаў адмовіліся адразу, як ад кроку да выхаду Косава з Югаславіі. Калі у Белградзе усё ж такі прынялі рашэнне удзельнічаць, сэрбскія арганізацыі які не прынялі байкот аб'яваліся ў адзіную кааліцыю «Повратак», якая аўтаматычна атрымала 10 месцаў у Асамблеі. Наяўнасць агульнасэрбскае салідарнасці фактычна зрабіла Кааліцыю трэціх па значнасці палітычнай сілаў у Косава, але яе адносіны з большасць палітычных сілаў краю зразумела складаныя. Астатнія этнічныя меншасці, таксама маюць свае партыі, але іх самастойная палітычныя пераспектыва забяспечваюцца выключна наяўнасцю зарэзэваных месцаў у парламенце.

Ідэялогія і асноўныя палітычныя мэты

У якасці метадалёгіі аналізу ідэялогіі і асноўных палітычных мэтай партыяў акрамя традыцыйнага падзелу па этнічным групам (албанскія, сэрбскія, астатнія) выкарыстоўваецца падзел ідэйнага поля на Цэнтр і праерфрыю. Такі цэнтр не ме нічога агульнага з цэнтрам у сэнсе «цэнтрыскае пазіцыі», памяркоўнасці і г.д. Цэнтр ёсць дамінуючая, кіруючая ідэялогія, якая лічыцца нормай і ўспрымаецца большасцю электартату. Зразумела, што ў канфліктных і нестабільных крамадствах Цэнтр можа быць дастаткова, і нават больш чым радыкальны. Пераферыя, гэта тое, што выпадае, ці выціскаецца з кіруючай ідэялогіі і існуе трохкі ізалявана. Ткаім чынам пачнем з ідэялогіі і мэтай албанскіх партыяў.

Першай і асноўнай мэтай большасці палітычных партыяў Косава выступае будучыня дзяржаўнага статусу Косава і албанцаў, тое ці іншае вырашэнне «албанскага пытання».

Не з а л е ж н а с ц ь . Можна канстатаваць абсалютнае дамінаванне ідэі стварэння незалежнае дзяржавы сярод албанскіх партыяў Косава. Ідэя неўалежнасці з'яўляецца бя-

прэчнай і базіснай для палітычнае візіі будучыні краю. Гэта ідэя з'ўляецца неад'емнай часткай ідэялагічнага цэнтру. За незалежнасць выступаюць усе албанскія партыі Косава, акрамя таго катэгарычна за незалежнасць выступаюць дзве буйнейшыя з іх. Гэта не здзіўляе бо LDK (І. Ругова) мае вялікі традыцыйны барацьбы супраць югаслаўскага суверэнітэту, а PDK (Х. Тачы) у вогуле з'ўляецца непасрэдным палітычным спадкаемцам UZK таму іх нават гепатытычна лаяльнасць сэрбскаму суверэнітэту выглядае мала верагоднай. Рэзольцыя №1244 Савета Бяспекі ААН прадстаўляецца «цэнтрам» як першы крок да рэальнае незалежнасці. Незалежнасць звычайна падаецца, як палітычнакарэктраная ідэя пабудовы шматэтнічнага, талерантнага грамадства з абаронай і нават падтрымкай правоў меншасцяў. Шмаіэтнічнасць павінна стаць першаснай структурай косаўскае дэмакратыі. Дыскурсіўна мадэль «шматэтнічнага Косава» нечым нагадвае ідэі мультыкультуралізму і «паралельнага культурнага існавання» для розных этнічных супольнасцяў у адным грамадстве. Невядома наколькі такая ідэя практычна можа быць рэалізавана, аднак, зразумела, што албанская большасць зойме дамінауючыя уладныя і культурныя пазіцыі.

Другі варыянт вызначэння дзяржаўнага статусу Косава звязаны з праграмаю «Уніфікацыі» албанскага насельніцтва Балканаў. Гэты дыскурс уключае, як ідэю «Вялікае Албаніі» – адзінае унітарнае дзяржавы, так і паступовую дэмакратычную інтэграцыю, албанскага насельніцтва Барканскіх краінаў, без стварэння адзінае дзяржавы (магчыма некалькі дзяржаваў + архіпелаг аўтаноміяў і г.д.). Уніфікацыя ёсць вырашэннем албанскага пытання ў шырокім сэнсе (у вузкім сэнсе – вызначэнне статусу Косава). Ідэя Уніфікацыі складае добраарганізавану пераферыю палітычных ідэялогій краю. Гэта ідэя незначна артыкулюецца буйнымі партыямі, больш выразны характар яна мае толькі сярод радыкальных нацыяналістаў LKZK, LPK, BK ест., якія адкрыта выступалі за канчатковае вырашэнне албанскага пытання на Балканах, лічаць рэзалюцыю №1244 нелегітымнай для албанскага народу і бачаць у ёй мост да аднаўлення сэрбскага суверэнітэту над Косава. Выступаюць за радыкальны і канчатковы разрыв з СРЮ. Застаецца спрэчным пытанне на колькі ідэі «уніфікацыі» і асабліва «Вялікае Албаніі» укарэніны ў свядомасці «рэспектабельных» палітычных групаў. Зразу-

мела, што адкрытая артыкуляцыя такога ідэі у сучасных умовах можа паставіць крыж, ці прынамсі значна ускладніць палітычную будучыню любой партыі (палітычнага суб'екту). Імкненне косаўскіх групаў вырашаць палітычныя і вайсковыя пытанні па-за Косава супярэчыць інтарэсам міжнародных структураў. Сэрбскі фактар як крыніца нестабільнасці ў рэгіёне на працягу 90-х гадоў паступова змяняецца албанскім і гэта добра ўсведамляецца большасцю палітычных суб'ектаў. Менавіта таму міжнароднымі структурамі робяцца намаганні для ўзмацнення укарэненасці албанцаў Косава ў спецыфічную косаўскую ідэнтычнасць і выключна косаўскія праблемы. У гэтых варунках албанскім палітычным сілам прадстаўляецца вельмі невялікае месца для палітычных манёўраў у вырашэнні «албанскага пытання ў ўзроўні сэнсе».

Д э м а к р а т ы я . Падтрымка дэмакратыі і дэмакратычнага праекту развіцця грамадства на аснове эўрапейскіх дэмакратычных каштоўнасцяў так сама з'ўляецца частаю ідэялагічнага цэнтру і мэтай (прынамсі дэклараванай) большасці палітычных суб'ектаў Косава. Эўрапейская дэмакратыя і яе канцэпт уагульна пазыцыя не аспрэчваецца. Трэба зазначыць, што не аспрэчваецца не толькі сам панятак дэмакратыі, але і прыхільнасць да эўрапейскага разумення гэтага слова, падкрэсліваецца адзінаства з эўрапейска-амерыканскай традыцыяй. Прыхільнае стаўленне да дэмакратыі мае яшчэ і «нацыяналістычнае» значэнне, якое выкрываецца ў пашыранай сярод албанцаў формуле: *Democratization promotes the Albanian issue*⁴. Формула адэкватная для Косава і ў значнай ступені для Македоніі. Дэмакратызацыя і адсутнасць дэмакратыі ў грамадстве, дзе албанцы складаюць пераважную большасць (каля 90% насельніцтва) аўтаматычна надае ім кантроль над уладаю і вызначаюць культурны характар рэгіёну. Да гэтага трэба дадаць дэмаграфічную сытуацыю: больш высокую нараджальнасць сярод албанцаў у параўнанні з суседнімі народамі. Нарыклад, захаванне сённяшняе дэмаграфічнае сітуацыі дазволіць албанцам праз 20-30 гадоў стаць большасцю ў Македоніі, што таксама аўтаматычна даасць ім уладу ў краіне пры умове дэмакратызацыі. Дэмакратызацыя не толькі не замяняе, але і паскарае працэсы нацыянальнага вызвалення, таму упісванне яе ў албанскую ідэнтычнасць падтрымліваецца. Палітычны гвалт у адносінай да меншасцяў у сытуацыі

нацыянальнага дамінавання не мае палітычнага сэнсу, таму канцэпт «талерантнасці» таксама цалкам прыёмальны.

Э к а н о м і ч н ы л а д , рынковае эканоміка. Як і для большасці рэгіёнаў Цэнтральнае і Усходняе Эўропы Косава уласціва безальтэрнатывная арыентацыя на рынковую эканоміку, прыватную уласнасць, эканамічную інтэграцыю ў эўрапейскія структуры, замежныя інвестыцыі. Гэта пытанне не дыскусуюецца. Шмат увагі надаецца рэканструкцыі пасляваеннай эканомікі, што робіцца таксама ў межах рынковае парадэгмы. Адносна спецыфічным з'ўляецца адсутнасць больш менш аформленага левага праекту, у выглядзе камуністычнае ці сацыялістычнае партыі (Албанская сацыял-дэмакратычная партыя не можа лічыцца сапраўдным левым праектам). «Дрэннае» стаўленне да левых эканамічных праектаў у значнай ступені тлумачыцца тым, што камунізм і сацыялізм успрымаецца, як пракмет Белграду, часткаю югаслаўскае (сэрбскае) ідэнтычнасці. Выключна «ідэялагічная» ці нават «нацыяналістычная» арыентацыя на рынак, аднак, не значыць рэальнае падрыхтаванасці да рынковых дачыненняў і наяўнасці рынковае культуры⁵.

П р а е к т з н е ш н е п а л і т ы ч н а й а р ы е н т а ц ы і партыяў таксама кансалідаваны і аднолькавы для большасці палітычных суб'ектаў. Прыярытэтным без сумневу з'ўляецца інтэграцыя і супрацоўніцтва з эўрапейскімі структурамі, перш за ўсё Эўрапейскага Звязу. Не менш значным выступае імкненне да палітычнага і вайсковага супрацоўніцтва, уваходжанне (інтэграцыя) у НАТО⁶.

Асобна трэба зазначыць палітычную ролю рэлігіі. Ніводная з партыяў, якія удзельнічалі ў выбарах, не выкарыстоўвае іслам, «ісламскія каштоўнасці» ці «ісламскія праекты» як частку сваёй палітычнае праграмы. Пра існаванне ісламскага фундаменталізму справа не ідзе. Ісламская ідэнтычнасць і ісламская свядомасць дастаткова слабкая і мае значна слабейшыя пазіцыі чым «эўрапейскія» этнічны нацыяналізм⁷. Акрамя таго ў Косава дзейнічае Албанская Хрысціянска-Дэмакратычная партыя (у выніку выбараў у Ассамблею набрала 0.98%, што дазволіла атрымаць 1 месца ў парламенце, партыя мае таксама некалькі месцаў у органах мясцовага самакіравання пасля муніцыпальных выбараў).

Іерархія палітычных каштоў-

насяцёў прыкладна супадае з парадкам у якім яны выкладзены ў артыкуле: незалежнасць і іншыя пытанні звязаныя з вырашэннем «албанскага пытання»; дэмакратычны лад, рынкавая эканоміка, празаходняя знешнепалітычная арыентацыя. Пэўныя палітычныя сілы спрабуюць вывесці эканамічныя пытанні на першае месца, але з большага праблемы міжэтнічных і міждзяржаўных адносін захоўваюць сваю актуальнасць, таму ставяцца на першы план.

Такім чынам ідэялагічны цэнтр утрымлівае: Незалежнасць Косава ў выглядзе шматэтнічнага і шматкультурнага грамадства з гарантыяй правоў нацыянальным супольнасцям, магчыма з новай ідэнтычнасцю; дэмакратычны лад заходняга тыпу, пашырэнне заходніх палітычных і культурных каштоўнасцяў; рынкавая эканоміка, нават пераважна лібэральная рынкавая эканоміка, заходняя тэхналогія, заходнія інвестыцыі; палітычная, эканамічная інтэграцыя ў эўрапейскія і эўра-атлантычныя структуры – ЭС, НАТО.

Ідэйная аснова палітычных партыяў *нацыянальных меншасцяў*. Пазыцыя ў пытанні палітычнай будучыні Косава сэрбскае супольнасці яскрава выяўляецца назваю адзінае кааліцыя, якая удзельнічала ў выбарах – «Повратак» («Вяртанне»). Сэрбы выступаюць за захаванне Косава (выкарыстоўваецца афіцыйная югаслаўская назва краю – «Косава і Метохія») ў складзе Сербіі і паслядоўнае выкананне Рэзалюцыі №1244 СБ ААН, якая прызнае тэрытарыяльную цэласнасць Югаславіі. За забеспячэнне бяспекі косаўскім сэрбам, вяртанне ўцёкачоў, спыненне выцяснення неалбанскага насельніцтва з Косава. Па зразумелым прычынам, пытанні эканамічнага развіцця, грамадскага ладу і г.д. не з'яўляюцца для сэрбаў «палітычнымі».

Сярод астатніх этнічных меншасцяў, больш-менш станоўча за югаслаўскага суверэнітэту адносяцца толькі цыгане (Рома), якія яшчэ да канфлікту 1999г. выступалі як натуральныя саюзнікі сэрбскае супольнасці і Белграду. Актыўна супраць захавання Косава ў складзе Югаславіі выступаюць албанізаваныя цыгане-мусульманяў – ашкалі. Баснійцы і іншыя славяне мусульманне, а таксама туркі не вызначаюцца лаяльнасць да Югаславіі і больш арыентаваны на незалежнае Косава. У атстніх пытаннях партыі этнічных меншасцяў сканцэнтраваны на вырашэнне праблемаў і адстойванне правоў толькі саёй супольнасці.

Аналіз вынікаў і электарату

Электарат. Агульная колькасць выбаршчыкаў – аснобаў, якія прайшлі цывільную рэгістрацыю да вызначанага тэрміну і мелі 18 гадоў – склала 1.249.987 чалавек. З улікам тых, хто знаходзіўся па-за Косава. Колькасць выбаршчыкаў, якая прыняла ўдзел у галасаванні – 803.796 чалавек. Яўка склала 64.30%. Гэта даволі нізкі паказчык, асабліва ўлічваючы той факт, што сэрбы далі згоду на ўдзел у галасаванні, што павінна была стаць дадатковым стымулам для актыўнага ўдзелу албанскага насельніцтва. Колькасць сапраўдных белютэняў склала 788.303 (98%) У параўнанні з дадзенымі, якія былі падазены праз некалькі дзен пасля выбараў, колькасць сапраўдных белютэняў узрасла на 8% (64 тысячы). Лічба значная і прычыны не зусім зразумелыя.

Колькасць албанскага электарату склала менш за 85%, што так сама нечакана. Па агульным звесткам доля албанцаў у насельніцтве Косава перавышае 90%, акрамя таго, удзел сэрбаў у галасаванні быў непоўным. Дзякуючы квотам для нацыянальных меншасцяў колькасць албанцаў у Асамблеі склала ўвогуле 70% (85 месцаў). Сэрбскі электарат склаў 11,34% (22 месцы), электарат астатніх меншасцяў адведна 3,9% (13 месцаў). Сярод супольнасцяў якія атрымалі квоты, толькі сэрбы маюць пазітыўны баланс – 12 месцаў атрыманы ў выніку выбараў і 10 па квоте. Увогуле удзел сэрбскае Кааліцыі «Повратак» у выбарах можна лічыць даволі ўдалым. Па прагнозам кааліцыя павінна была атрымаць не больш 4–8%. На астатнія меншасці прыпадае толькі 3 месцы атрыманыя ў выніку выбараў супраць 10 па квоте.

Вынікі выбараў не сталі сінсцыяй. Перамогу атрымала LDK 45,65% (47 месцаў), вынік не вельмі удалы, большасць аналітыкаў і журналістаў з кім давялось сустрэцца казалі пра 50%–55% і нават больш значную перамогу. Можна адзначыць пэўнае зніжэнне папулярнасці (альбо ў выніку рэальнага зніжэння, альбо ў выніку змянення яўкі) ў параўнанні з муніцыпальнымі выбарамі 2000 г. PDK 25,70% (26 месцаў) – прыкладна столькі, колькі чакалася. AAK 7,83% (8 месцаў) – таксама ні дасягненне, ні параза. Увогуле прагнозы, якія агучваліся прадстаўнікамі АБСЕ, на брыфінгах для супервізераў і наставка ў СМІ з

большага неспраўдзілісь, як у адносінах да яўкі, так і ў адносінах да вынікаў галасавання, што так сама трохі здзіўляе.

Агульная колькасць галасоў, якія былі пададзены за тры буйныя албанскія партыі і сэрбскую кааліцыю складае 90,52%, калі сюды дадаць электарат меншасцяў, то атрымаецца каля 95%. Такім чынам, толькі 5% галасоў албанскага электарату прыпадае на астатнія палітычныя групы. Увогуле электаральныя базы косаўскіх партыяў вельмі шчыльныя і не дае прасторы для палітычнага манёўру ні буйным, ні дробным партыям. Акрамя таго, ніводная з уплывовых партыяў да гэтага часу не валодала рэальнай палітычнай уладаю, а значыць і не магла зрабіць памылак, каб стварыць перадумовы для электаральнае рэвалюцыі.

Перспектыва

Перамога LDK, дае права І. Ругове заняць пост Прэзідэнта Косава, які абіраецца 2/3 галасоў ад складу Асамблеі. У хуткім часе будзе сфарміраваны косаўскі Урад. Худчэй за ўсё новы ўрад будзе мець кааліцыйную аснову, магчыма з удзелам сэрбаў (прынамсі да гэтага імкнецца міжнародныя структуры). Тым не менш албанцы маюць у Асамблеі больш за 2/3 галасоў, што цалкам дастаткова для прыняцця любога рашэння. Адрозна пасля выбараў І. Ругова падцвердзіў імкненне да незалежнасці Косава, што амаль адрозна выклікала негатывную рэакцыю пэўнай часткі міжнародных структураў. Падаецца, што захаванне статус кво на працягу 3-х гадоў да наступных выбараў, каб азнаёміцца з новай палітычнай пазіцыя, усвядоміць свае паўнамоцтвы, правілы ігры і г.д. цалкам задавальніць і новае кіраўніцтва Косава, і міжнародныя структуры. Стратэгія дзеянняў асоўнік будзе накіравана на павелічэнне ўплыву неалбанскіх супольнасцяў Косава, каб стварыць прынамсі адносную супраць вагу, падтрымкі памяркоўных партыяў і лідараў (сярод якіх І. Руговане амальшто ідэял), прадухіленне экскалацыі косаўскага пытання і удзелу касавараў у палітычных справах за межамі Косава.

На дадзеным этапе міжнародныя структуры выказваюцца супраць незалежнасці Косава і парушэння тэрытарыяльнай цэласнасці Югаславіі, як гэтая пазіцыя будзе стасавання з непазбежным імкненнем косаўскае эліты да адлучэння: выявіць час.

Канчатковыя вынікі выбараў

Назва палітычных суб'ектаў ⁸	Колькасць галасоў	%, (месцаў)
⁹ PGJK – PARTIA E TE GJELBERVE E KOSOËS		
Партыя зялёных Косава	2 325	0,29% (0)
LKCK – LËVIZJA KOMBËTARE PËR ZLIRIMIN E KOSOVËS		
Нацыянальны рух за вызваленне Косава	8 725	1,11% (1)
IRDK – INICIATIVA E RE DEMOKRATIKE E KOSOVËS		
Новая дэмакратычная ініцыятыва Косава	3 976	0,50% (2)
XHEVDET REXHAJ		
Незалежны кандыдат	1 330	0,17% (0)
PDASHK – PARTIA DEMOKRATIKE ASHKALI SHQIPTARE E KOSOVËS		
Дэмакратычная Ашкалі-албанская партыя Косава	3 411	0,43% (2)
LPK – LËVIZJA POPULLORE E KOSOVËS		
Народны рух косава	4 404	0,56% (1)
PSDK – PARTIA SOCIALDEMOKRATE E KOSOVËS		
Сацыял-дэмакратычная партыя Косава	1 785	0,23% (0)
PNDSH – PARTIA NACIONALE DEMOKRATIKE SHQIPTARE		
Албанская нацыянал-дэмакратычная партыя	1 066	0,14% (0)
LATIF KRYEZIU		
Незалежны кандыдат	1 199	0,15% (0)
BK - BALLI KOMBËTAR		
Нацыянальны фронт	2 881	0,37% (0)
PDK – PARTIA DEMOKRATIKE E KOSOVËS		
Дэмакратычная партыя Косава	202 622	25,70% (26)
XUN ZETTA		
Незалежны кандыдат	1 210	0,15% (0)
КП – КОАЛИЦИЈА ПОВПАТАК		
Кааліцыя "Вяртанне"	89 388	11,34% (22)
LDK – LIDHJA DEMOKRATIE E KOSOVËS		
Дэмакратычная ліга Косава ¹⁰	359 851	45,65% (47)
PREBK – PARTIA ROME E BASHKUAR E KOSOVËS		
Аб'яднаная Рома (цыганская) партыя Косава	2 717	0,34% (1)
IQK – INICIATIVA QYTETARE E KOSOVËS		
Грамадская ініцыятыва Косава	631	0,08% (0)
PQLK – PARTIA QENDRA LIBERALE E KOSOVËS		
Цэнтрская ліберальная партыя Косава	2 403	0,30% (0)
PLSH – PARTIA LIBERALE SHQIPTARE		
Албанская ліберальная партыя	428	0,05% (0)
PD - PARTIA E DREJTËSISË		
Партыя справядлівасці	4 504	0,57% (1)
AAK – ALEANCA PËR ARDHMËRINË E KOSOVËS		
Альянс за будучыню Косава	61 688	7,83% (8)
PSHDK – PARTIA SHQIPTARE DEMOKRISTIANE E KOSOVËS		
Албанская Хрысціянска-дэмакратычная партыя Косава	7 701	0,98% (1)
PRK – PARTIA REPUBLIKANE E KOSOVËS		
Рэспубліканская партыя Косава	643	0,08% (0)
PLK – PARTIA LIBERALE E KOSOVËS		
Ліберальная партыя Косава	3 600	0,46% (0)
VTN – VATAN		
Кааліцыя "Ватан"	9 030	1,15% (4)
BSDAK – VOLNJACKA STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE KOSOVA		
Баснійская партыя дэмакратычнага дзеяння Косава	2 906	0,37% (1)
KDTP – KOSOVA DEMOKRATIK TËRK PARTISI		
Турэцкая дэмакратычная партыя Косава	7 879	1,00% (3)

¹ Значная частка лінгвістычных і геаграфічных выданняў падаюць назву сэрбска-харватскае мовы, аднак, нягледзячы на значную блізкаць сучасная палітычная сітуацыя не выкарыстоўвае гэтых тэрмінаў. Афіцыйна назва гэтае мовы якая выкарыстоўваецца у Косава – сэрбская, больш за тое баснійчы якія выкарыстоўваюць фактычна туюж мову, кажуць пра Bosnić language. Як гарасаваць лісты.

² Палітычнымі суб'ектамі (political entity) у выбарчым заканадаўстве Косава называюцца арганізацыі і незалежныя кандыдаты, якія маюць права удзельнічаць у выбарах і ўнесены ў выбарчы белютэнь.

³ Назвы партыяў надалей падаюцца ў арынінальным скарачэнні. Назвы партыяў на мове арыгіналу, а таксама іх беларускі пераклад можна паглядзець у табліцы з вынікамі галасавання.

⁴ Дэмакратызацыя дапамагае вырашэнню, «рухае наперад» албанскае пытанне (англ).

⁵ Такая з'ява шырока распашсюджана ў краінах Цэнтральнай і Усходняй Эўропы. Напрыклад у заходніх рэгіёнах Украіны сацыялагічныя даследаванні звычайна выяўляюць устойлівую падтрымку рынакавых адносінаў, лібералізацыі эканомікі і г.д. (гэта успрымаецца як частка эўрапейскае ідэнтычнасці) але у сацыяльных практыках насельніцтва выяўляе арыентацыю на дапамогу дзяржавы, сацыяльную абарону, жорсткае рэгуляванне.

⁶ Праграмы партыяў досыць часта утрымліваюць словазлучэнні кшталту: «інтэграцыя ў Заходнюю цывілізацыю», «заходні свет», празаходняя ці пра-эўрапейская арыентацыя і г.д.

⁷ Ісламская ідэнтычнасці і рэлігійная свядомасць значна больш слабая, чым у славян-мусульман, у Босніі выкарыстанне ісламскае сымболікі пад час выбараў звычайная з'ява.

⁸ У якасці палітычных суб'ектаў выступалі партыі, грамадскія ініцыятывы, грамадскія ад'яднанні і іх кааліцыі, а так сама незалежныя кандыдаты.

⁹ Палітычныя суб'екты падаюцца ў такім парадку, як яны былі пазначаны ў выбарчых белютэнях.

¹⁰ У Беларускай Энцыклапедыі т. 8 Мн. 1999г. ст. 426 назва LDK перакладзена на беларускую мову як «Дэмакратычны саюз Косава».